

TOVUSH HOSIL QILISH VA OHANGDOSHLIK

<https://doi.org/10.70728/orien.v07.i03.033>

Rafiqjon Axmedov
Qo‘qon davlat universiteti

Annotatsiya: Maqolada tovush hosil qilish jarayoni va ohangdoshlik tushunchalari musiqiy ijro va pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tovush sifatini shakllantirish, uning rang-barangligini nazorat qilish, ohangdoshlikni aniqlash va musiqiy asarlarni uyg‘un ijro etish metodikasi yoritilgan. Shuningdek, maqolada tovush hosil qilish mexanizmlari, ijrochilikdagi texnik va badiiy aspektlar, fortepiano va boshqa cholg‘ularda ohangdoshlikni ta‘minlash yo‘llari ham ko‘rib chiqiladi. Mazkur tadqiqot musiqa pedagogikasi va ijrochilik ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan ilmiy yondashuvni aks ettiradi.

Kalit so‘zlar: tovush hosil qilish, ohangdoshlik, musiqiy ijro, fortepiano, cholg‘u texnikasi, ijrochilik mahorati, musiqiy tafakkur, badiiy obraz, musiqa pedagogikasi

SOUND PRODUCTION AND HARMONY

Rafiqjon Akhmedov
Kokand State University

Abstract: The article analyzes the process of sound production and the concepts of harmony from the perspective of musical performance and pedagogical. The methods of forming sound quality, controlling its diversity, determining harmony and harmonious performance of musical works are covered. The article also considers the mechanisms of sound production, technical and artistic aspects of performance, and ways to ensure harmony on the piano and other instruments. This study reflects a scientific approach aimed at developing musical pedagogy and performance skills.

Keywords: sound production, harmony, musical performance, piano, instrument technique, performance skills, musical thinking, artistic image, music pedagogy

O‘zbek musiqasida alohida o‘ringa ega bo‘lmish dutor chuqur madaniy-badiiy ahamiyatga molik merosga ega. Uning ovozi nafaqat eshitish tajribasi, balki ijrochining hissiy va ruhiy chuqurligining ifodasidir. Dutorni o‘zlashtirish uchun uning tovush chiqarish mexanizmlarini va repertuarini boshqaradigan uyg‘unlik tamoyillarini tushunish kerak. Dutor musiqasidagi tovush va garmoniyaning madaniy-estetik jihatlari o‘zbek madaniyatining tarixi, o‘ziga xosligi, hissiy manzaralari bilan chuqur

bog'langan. Ushbu bo'limda biz qanday qilib tovush va uyg'unlik texnik ijro dan tashqariga chiqib, madaniy ifoda va estetik qadriyatlar uchun idish sifatida harakat qilishini o'rganamiz. Bu elementlarning madaniy ahamiyatini tushunish nafaqat ijro chining mahoratini oshiribgina qolmay, balki ularning musiqa bilan aloqasini chuqurlashtiradi, har bir notada madaniy asllik va hissiy teranlik bilan jaranglashini ta'minlaydi.

O'zbek musiqasida tovush tebranishlarning mexanik chiqishidan ko'proqdir. Bu insoniy his-tuyg'ularning teranligini va madaniy o'ziga xoslikning nozik tomonlarini etkazuvchi ekspressiv kuchdir. Dutor ham boy garmoni ya, ham nozik ohangdor satrlar yaratish qobiliyati bilan azaldan o'zbek xalq musiqasida markaziy o'rin tutgan. Uning ovozi marosimlar, bayramlar va umumiy va shaxsiy hikoyalarning ifodalari bilan bog'liq.

Ovoz va madaniyat o'rtasidagi munosabat tasodifiy emas, balki asosdir. Dutor sadosi o'zbek xalqining tarixiy kechinmalarini o'zida mujassam etgan bo'lib, ko'pincha tabiat manzaralarini, an'anaviy she'riyatning tasavvufini, kundalik hayotidagi hissiyotli hikoyalarni uyg'otadi. Dutorning boy ohang fazilatlari, u barqaror notaning barqaror droni bo'ladimi yoki ohangdor ko'tarilish va pasayish bo'ladimi, u ifodalagan madaniyatning mohiyatidan dalolat beradi.

Dutor musiqasida garmoni ya tushunchasi faqat texnik tushuncha emas; u o'zbek musiqa an'anasining badiiy ideallarini aks ettiruvchi chuqur estetik ahamiyatga ega. Bu kontekstdagi garmoni ya deganda har bir nota, interval va akkord progressiyasi hissiy yuk bo'lgan melodik va garmonik elementlar o'rtasidagi nozik muvozanat tushunilishi mumkin. An'anaviy o'zbek maqomlarida (musiqiy maqomlarda) garmoni ya G'arb mumtoz musiqasidan farqli tamoyillar majmuasiga asoslanadi.

G'arb musiqasi ko'pincha garmoni yalarning aniqligi va progressivligini ta'kidlagan bo'lsa, o'zbek musiqasi yanada statik, modal tizimga intiladi, bunda garmoni ya kuyning hissiy ta'sirini to'ldirish va chuqurlashtirish vazifasini bajaradi. Dutor musiqasidagi garmoni yaning estetik sifati uning nozikligidadir - u baland ovozda yoki dramatik emas, balki samimiy va mulohaza yurituvchi, tinglovchining ruhiga ta'sir qiluvchi nyuanslarni qamrab oladi.

Ansambl sozlamalarida dator modal tuzilmani saqlashda va boshqa cholg'u cholg'ulari bilan uyg'unlashishda muhim rol o'ynaydi. Dutor va rubob, doira yoki tanbur kabi boshqa cholg'u cholg'ulari o'rtasidagi o'zaro ta'sir o'zbek musiqasining asosiy xususiyati bo'lib, bu yerda ohang va garmoni ya o'rtasidagi munosabat umumiy musiqiy yo'nalish hissi bilan yaratilgan. Uyg'unlik asarning hissiy xabariga tabiiy va ichki bo'lib tuyulsa, estetik o'lchovga erishiladi.

O'zbek musiqa an'alarida garmoni ya ko'pincha asarning emotsional hikoyasini aks ettirish uchun ishlatiladi. Har bir garmonik progressiya, interval yoki modal siljish hikoya yoki hissiyotning turli qirralarini ifodalashi mumkin. Masalan, ba'zi rejimlar

yoki intervallar sogʻinish yoki nostalji tuygʻularini uygʻotishi mumkin, boshqalari esa quvonch, hayajon yoki gʻamginlikni yetkazishi mumkin. Spektaklning madaniy konteksti bu harmonik tanlovlar tinglovchi tomonidan qanday qabul qilinishini belgilaydi.

Cholgʻu asarlarida, masalan, dutorda chalinadigan asarlarda garmoniya koʻpincha lirika boʻlmagan taqdirda ham hikoya hikoyasi bilan oʻzaro taʼsir qiladi. Dutor xonanda qanday his-tuygʻularni soʻz bilan ifodalashi mumkin boʻlsa, oʻzining ohangdor ranglari va harmonik rezonanslari bilan ifodalashga qodir. Shuning uchun ham garmoniyaning estetik tushunishi dutor musiqasi uchun juda muhim, chunki u musiqa yetkazish uchun moʻljallangan hissiy va hikoyaviy mazmun bilan bevosita bogʻliqdir.

Masalan, yurak xuruji haqida hikoya qiluvchi asarda ijrochi qaygʻu tuygʻusini uygʻotish uchun oʻziga xos harmonik tuzilmani taʼkidlashi mumkin, ehtimol kichik intervallar yoki notalar orasidagi dissonant munosabatlardan foydalangan holda. Aksincha, tantanali asarda ijrochi quvonch va bayram energiyasini yaratadigan yorqin, undosh garmoniyalardan foydalanishi mumkin. Bu harmonik tanlovlar oʻzboshimchalik bilan emas; ular oʻzbek musiqasining madaniy-estetik doirasiga chuqur singib ketgan boʻlib, ijrochilarga nozik his-tuygʻularni va hikoyalarni soʻzlarga ehtiyoj sezmasdan muloqot qilish imkonini beradi.

Oʻzbek musiqasi, jumladan, dutorda chalinadigan musiqa tabiiy muhit va yer ritmi bilan uzviy bogʻliqdir. Koʻpgina anʼanaviy kompozitsiyalar barglarning mayin shitirlashidan tortib dashtning keng ufqigacha boʻlgan tabiat tovushlarini uygʻotadi. Dutor musiqasidagi ohang sifatlari va harmonik tanlovlar ana shu bogʻliqlikni aks ettiradi, koʻpincha Oʻzbekiston tabiat manzaralarini aks ettiradi.

Masalan, barqaror uchuvchisiz samolyot choʻlining kengligini uygʻotadi, maʼlum harmonik intervallar togʻlarning koʻtarilishi va tushishini yoki daryo oqimini aks ettirishi mumkin. Shu maʼnoda dutor sadosi oʻlkaning geografiyasi va goʻzal tabiatining tovushli ifodasidir. Uygʻunlik bu munosabatlarda hal qiluvchi rol oʻynaydi - immersiv tovush muhitini yaratish orqali u tinglovchiga musiqa orqali landshaftni his qilish imkonini beradi.

Bundan tashqari, baʼzi anʼanaviy asarlardagi uygʻunlikning tsiklik tabiati tabiiy dunyoda vaqt oʻtishini aks ettirishi mumkin. Bu, ayniqsa, maqomlarda yaqqol namoyon boʻladi, bunda tsiklik modal qoliplar tabiatning oʻzining azaliy davrlari kabi zamonsizlik va davomiylik tuygʻusini yaratadi. Atrof-muhit bilan bu aloqa spektaklga madaniy ahamiyatga ega boʻlgan qatlam qoʻshadi, chunki musiqa oʻzi paydo boʻlgan dunyoning aksiga aylanadi.

Dutorning shaxsiy ifoda doirasidan tashqari ohang va uygʻunligi ham ijtimoiy va marosim ahamiyatiga ega. Anʼanaviy oʻzbek musiqasi, ayniqsa, dutor kabi cholgʻu cholgʻularida ijro etilgan musiqa azaldan toʻy, diniy marosimlar, milliy bayramlar kabi muhim jamoat tadbirlari bilan bogʻlanib kelgan.

Bu sozlamalarda dutor tovushi jamoaviy xotira va o'ziga xoslik uchun o'tkazgich bo'lib xizmat qiladi. Cholg'uning uyg'unligi va ohang sifati birlik, bayram yoki aks ettirishning madaniy qadriyatlariga mos keladigan muhit yaratish uchun birgalikda ishlaydi. Jumladan, to'y-hashamlarda dutorda chalingan musiqa shodlik va hamjihatlikni ifodalovchi yorqin, undosh uyg'unlikni o'zida mujassam etgan. Aksincha, motam yoki eslash kabi ko'proq ma'yus marosimlarda uyg'unlik yanada qorong'i va bo'ysunib, hurmat va qayg'u tuyg'usini bildirishi mumkin.

Shu tariqa, dutor musiqasida tovush va garmoniyaning madaniy jihati katta ijtimoiy to'qima bilan bog'lanib, individual ifodani jamoaviy o'ziga xoslik va jamoaviy marosim bilan bog'laydi. Ushbu kontekstlarda uyg'unlikni qo'llash usuli ko'p asrlik an'analar bilan shakllanadi, lekin u jamiyatning o'zgarishi, yangi madaniy va estetik talablarga moslashishi bilan ham rivojlanadi.

Dutor musiqasida tovush va garmoniyaning eng jozibali jihatlaridan biri soddalik va murakkablik orasidagi estetik taranglikdir. O'zbek musiqasi, jumladan, dutorda ijro etiladigan musiqaning zamirida soddalik yotadi - uning ohanglari va garmoniyalari ko'pincha asosiy, ammo chuqur, muvozanat va simmetriya tamoyillariga amal qiladi. Garmonik tuzilma oddiy, ammo sodda emas; bu zahira, ammo ma'noga boy.

Biroq, bu soddalik doirasida, shuningdek, murakkab garmonik o'zaro ta'sirlar uchun joy mavjud. Ijrochilar an'anaviy tuzilmalarni o'rganish va innovatsiya qilish, bezak, dinamik o'zgarish va ilg'or garmonik texnikalar orqali murakkablik qatlamlarini qo'shishga da'vat etiladi. Oddiylik va murakkablik o'rtasidagi bu dinamik o'zaro ta'sir dutor musiqasiga o'ziga xos estetik joziba bag'ishlaydi.

Ijrochining bu ikki ekstremal o'rtasida harakat qilish qobiliyati hissiy rezonansli ijroni yaratish uchun juda muhimdir. Oddiy garmonik poydevor murakkab o'zgarishlar bilan bezatilgan bo'lishi mumkin, bu esa musiqaning hissiy va estetik chuqurligini aks ettiruvchi kuchaygan kuchlanish va ozodlik lahzalarini yaratadi.

Dutor musiqasidagi tovush va garmoniyaning madaniy-estetik o'lchovlari uning hissiy ifoda, madaniy o'ziga xoslik va ijtimoiy uyg'unlik vositasi sifatidagi roli uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Uyg'unlik shunchaki intellektual yoki texnik tushuncha emas, balki musiqaning jonli, nafas oladigan qismi bo'lib, uni landshaft, odamlar va u tasvirlaydigan hikoyalar bilan bog'laydi. Ijrochilar garmoniyaning madaniy ahamiyatini anglash va qabul qilish orqali o'z ijrosiga chuqurroq ma'no tuyg'usini keltirishi, dutor musiqasining har bir ijrosi O'zbekistonning azaliy qadriyatlari va boy estetik an'analari bilan uyg'unligini ta'minlashi mumkin.

Amaliy mashqlar va repertuar ijrochida tovush ishlab chiqarish, uyg'unlik va ular faoliyat ko'rsatayotgan kengroq madaniy kontekst haqida tushunchasini rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Dutor musiqasi uchun bu elementlar nafaqat texnik mahorat, balki musiqiy bilimlarni hissiy ekspressiv va madaniy jihatdan haqiqiy ijroga aylantirishni o'rganishdir. Ushbu bo'lim ijrochining texnik qobiliyatini oshirish

uchun mo'ljallangan turli mashqlarni o'rganadi va dutor musiqachilari uchun asos bo'lgan repertuarining muhim qismlarini batafsil ko'rib chiqadi.

Har qanday cholg'u cholg'uni o'zlashtirishda amaliy mashg'ulotlar asos bo'lib, dutor ham bundan mustasno emas. Ushbu mashqlar cholg'uni aniqlik, ravonlik va hissiy ifoda bilan chalish uchun zarur bo'lgan asosiy ko'nikmalarni beradi. Biroq, dutor musiqasidagi amaliy mashg'ulotlar shunchaki epchillikni rivojlantirish yoki o'rganish tarozisidan tashqariga chiqadi; ular o'quvchilarning an'anaviy o'zbek musiqasini belgilaydigan o'ziga xos tovush sifatlari va garmonik tuzilmalarini o'zlashtirishlariga xizmat qiladi.

Mashqlar shunday tuzilganki, o'quvchining texnik imkoniyatlarini bosqichma-bosqich shakllantirish imkonini beradi. Barmoqlarning asosiy harakatlaridan boshlab, o'quvchilar murakkabroq musiqiy g'oyalar uchun zamin yaratadigan oddiy melodik naqshlar orqali boshqariladi. Ushbu mashqlar ko'pincha yirtish, chayqalish yoki ta'zim kabi maxsus texnikaga qaratilgan bo'lib, ushbu usullar cholg'u tomonidan ishlab chiqarilgan tovushga qanday ta'sir qilishini tushunishga qaratilgan.

Dutor musiqa mashqlarining asosiy jihatlaridan biri ohangning artikulyatsiyasi va ravshanligiga e'tibor berishdir. Dutorchilar torlarning tarangligini nazorat qilish, barmoq bosimini sozlash va qo'llarni to'g'ri joylashtirish orqali toza, jarangdor tovush chiqarishni o'rganishlari kerak. Bu elementlarga urg'u berilgan mashqlar o'quvchida nafaqat texnik jihatdan aniq, balki musiqiy jihatdan ham boy va jo'shqin tovushni shakllantirishga yordam beradi.

Fundamental mashqlar bilan bir qatorda ijrochilar o'zbek musiqasining stilistik jixatlarini aks ettiruvchi texnikalarni ham mashq qilishlari tavsiya etiladi. Bu ohangdor chiziqlarni kuchaytirish va ijroga hissiy chuqurlik qo'shish uchun dutor musiqasida keng qo'llaniladigan tril, glissandi va slaydlar kabi bezaklarni o'z ichiga olishi mumkin. Ushbu amaliy mashg'ulotlar o'quvchini musiqani uning madaniy ildizlariga sodiq qoladigan tarzda talqin qilishga tayyorlaydi va shu bilan birga shaxsiy fikrni ifodalashga imkon beradi.

Xulosa

Dutorda tovush chiqarish va garmoniya mahorati texnik aniqlik, madaniy tushunish va badiiy ifodani o'zida mujassam etgan sayohatdir. Talabalar cholg'u mexanikasi, maqomga asoslangan garmoniya va estetik tamoyillarini o'rganish orqali uning imkoniyatlarini to'liq ochib, o'zbek musiqa an'alarini saqlash va rivojlantirishga hissa qo'shishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tashmatova A. Doni Zokirov nomidagi davlat xalq cholg'ulari orkestri. T., 2015.
2. A.Tashmatova, Ijrochilik san'ati tarixi, Toshkent, O'quv qo'llanma, 2017

3. R.Xodjayeva, Xalq cholg'ularida ijrochilik (dutor), Toshkent, O'quv qo'llanma, "Musiq", 2020
4. O'rta maxsus musiqa va san'at ta'lim tizimining vazifalari. Xalqaro ilmiyamaliy konferensiyaning maqolalar to'plami. Mas'ul muharrir B.Azimov. - T. - "Musiq". 2016. -184 b.
5. Xalq cholg'ulari boshlang'ich tizimining amaliy va uslubiy masalalari. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyaning materiallari. - Mas'ul maharrir B.Azimov. - T. - "Musiq". 2015. - 372 b.
6. Umrboqiy sozlar. Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. Tuzuvchi O.Toshmatova. -T. - "Nishon-Noshir". 2015. -252 b.